

לשכת רב

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות
הקמפוס

דף שבועי

פרשת פינחס,

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
תשע"א

מספר 923

ע"ש הלנה ופאול שולמן

האם זכה פינחס לאריכות ימים?

בהקדמתו למשנה תורה כותב הרמב"ם: "אלעזר ופינחס ויהושע שלושתם קיבלו ממשנה... וקיבל עלי מן הזקנים ומפינחס". מכאן עולה שהרמב"ם סבור שפינחס חי שנים רבות – מימי משה רבנו עד ימי עלי הכהן. הרמב"ם למד זאת מן הכתוב במקרא, בסיפור פילגש בגבעה: "ופינחס בן-אלעזר בן-אהרן עמד לפניו בַיָּמִים הָהֵם" (שופ' כ:כח). מכאן לכאורה שפינחס האריך ימים וחי כמה מאות שנים ומשום כך יכול לשמש חוליה בשרשרת המסורה ולמסור את התורה לעלי. על פסוק זה מבאר רד"ק:

אמר "ופינחס בן אלעזר בן אהרן הכהן" מפני שלא יאמינו בני אדם כי אותו פינחס היה, לפי שיש לו משנותיו עד הזמן ההוא יותר משלוש מאות שנה. לפיכך יחסו עד אהרן, וחי זמן רב כי הא-ל יתברך הבטיחו בזה על אשר קנא בשטים.

מדברי רד"ק משמע שזמנו של אירוע זה כמיקומו בספר שופטים, דהיינו בשלהי תקופת השופטים שנמשכה כמאתיים שנה, ומכאן שפינחס זכה להאריך ימים ביותר, וכאמור, זאת גם דעת הרמב"ם.

פינחס זה אליהו

אריכות ימים זו היא כנראה המקור לדעה שפינחס לא רק זכה לאריכות ימים מופלגת אלא אף זכה לחיי עולם על ידי שהוא מזוהה עם אליהו הנביא. כך אומר תרגום יונתן על הפסוק "לִכְן אָמַר הַנְּבִי נִתָּן לוֹ אֶת בְּרִיתִי שְׁלוֹם" (כה:יב): "בשבועה אמור לו מן שמי הנני גוזר לו את בריתי שלום ואעשהו מלאך חי ויחיה לעולם לבשר הגאולה בסוף הימים".¹ לפי המדרש, הבטחה זו מסתמכת על מה שנאמר: "הִנֵּה אֲנִי שֹׁלֵחַ לְכֶם אֶת אֱלִיָּה הַנְּבִיא" (מלאכי ג:כג).² לפי הזוהר, "ברית שלום" שהובטחה לפינחס היא הבטחה שהוא יזכה להשתתף בכל טקס של ברית מילה של ילדי ישראל בכל הזמנים.³ לפי הרלב"ג,⁴ פינחס גם מזוהה עם מלאך ה' שנראה אל גדעון ויפתח והיה פעיל אף בימי דוד, כפי שנאמר: "ופינחס בן אלעזר נגיד ה'יה עליהם לפני ה' עמו" (דבה"א ט:כ).⁵

זיהוי זה של אליהו עם פינחס מעלה שאלה הלכתית: אם אליהו היה כוהן, איך הוא נטמא למת? וכך שואלים בגמרא (בבא מציעא קיד ע"א):

אשכחיה [מצא אותו] רבה בר אבון לאליהו דקאי (שעומד) בבית הקברות של נכרים... אמר ליה: לאו כהן הוא מר (וכי אין אדוני כוהן? רש"י: דאיכא למאן דאמר דאליהו הוא פינחס), מאי טעמא קאי מר (מה טעם עומד אדוני) בבית הקברות? אמר ליה: לא מתני מר טהרות? (וכי אין אדוני שונה סדר

¹ על פי חתר יונתן.

² מדרש אגדה (בובר) במדבר כה.

³ זוהר, כרך ב (שמות), פרשת כי תשא, קצ ע"א.

⁴ רלב"ג, מל"א יז:א. וראו ספר העיקרים, מאמר רביעי, פרק נא.

⁵ לפי רד"ק, אין כאן ראייה, אלא "פינחס בן אלעזר נגיד היה עליהם" אינו זה פינחס הכהן כי זה הפנחס היה לוי'.

טהרות)? דתניא, רבי שמעון בן יוחי אומר: קבריהן של נכרים אין מטמאין,⁶ שנאמר (יחז' לד: לא) "וְאֵתֵן צְאֵנִי צֹאֵן מְרֻעֵיתִי אֲדָם אֲתָם", אתם קרויין אדם, ואין נכרים קרויין אדם. ואכן פסק הרמב"ם: "אין גויים מטמאים באהל ולפיכך קברותיהם טהורים ומותר לכהן ליכנס לשם ולדרוך על קברותיהם, ואינו אסור אלא שיגע בטומאה או שישאנה".⁷

שאלה אחרת מתעוררת ממה שמסופר על אליהו (מל"א יז: יז-כד):

וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה חָלָה בֶּן הָאִשָּׁה בְּעֶלְת הַבַּיִת וַיְהִי חָלִיו חֶזֶק מְאֹד עַד אֲשֶׁר לֹא נִוְתְּרָה בּוֹ נְשָׁמָה. וַתֹּאמֶר אֶל אֱלֹהֵיו מַה לִּי וְלָךְ אִישׁ הָאֵל-לְהִים בְּאֵת אֵלֵי לְהַזְפִּיר אֶת עֲוֹנֵי וּלְהַמִּית אֶת בְּנִי. וַיֹּאמֶר אֲלֵיהָ תְּנִי לִי אֶת בְּנִךְ וַיִּקְחֶהוּ מִחִיקָה וַיַּעֲלֶהוּ אֶל הָעֵלְיָה אֲשֶׁר הוּא יֹשֵׁב שָׁם וַיִּשְׁכְּבֵהוּ עַל מִטָּתוֹ. וַיִּקְרָא אֵל ה' וַיֹּאמֶר ה' אֶל-הָיָה הַגֵּם עַל הָאֲלֻמָּנָה אֲשֶׁר אָנֹכִי מִתְגֹּרֵר עָמָה הַרְעוּת לְהַמִּית אֶת בְּנִי. וַיִּתְמַדְד עַל הַיֵּלֶד שֶׁלֹּשׁ פְּעָמִים וַיִּקְרָא אֵל ה' וַיֹּאמֶר ה' אֶל-הָיָה תִּשָּׁב נָא נֶפֶשׁ הַיֵּלֶד הַזֶּה עַל קִרְבּוֹ. וַיִּשְׁמַע ה' בְּקוֹל אֱלֹהֵיו וַתִּשָּׁב נֶפֶשׁ הַיֵּלֶד עַל קִרְבּוֹ וַיִּחִי. וַיִּקַּח אֱלֹהֵיו אֶת הַיֵּלֶד וַיִּרְדֵּהוּ מִן הָעֵלְיָה הַבַּיִתָּה וַיִּתְּנֶהוּ לְאִמּוֹ וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵיו רְאֵי חַי בְּנִךְ. וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל אֱלֹהֵיו עֲתָה זֶה יִדְעֵתִי כִּי אִישׁ אֶל-לְהִים אֲתָה וּדְבַר ה' בְּפִיךָ אָמַת.

אם אליהו היה כוהן, איך הותר לו "להתמודד" על הילד המת כדי להחיותו? על כך נאמרו תשובות שונות:

(1) לפי התוספות, "היה ברור לו שיחיהו לכך היה מותר משום פיקוח נפש".⁸ על תירוץ זה מקשה רדב"ז כמה קושיות:

א. איך ייתכן שהיה ברור לאליהו שיחיה את הילד, הלוא "אין סומכים על הנס"?

ב. אם ברור לו שיחיה אותו, איך כאן פיקוח נפש!

אבל אפשר להבין את דברי התוספות כך: היות שהוא ידע על ידי רוח הנבואה שמאמציו להחיות את הילד יוכתרו בהצלחה, הרי עבורו הדבר היה בגדר פיקוח נפש ולכן היה מותר.

(2) "לא מת ממש".⁹ רדב"ז מקשה על פירוש זה שאינו מתיישב עם פשוטו של מקרא.

(3) האישה וילדה היו גויים, וכך גופת הילד לא הייתה מטמאה באוהל, ולפי זה "הא דכתיב ויתמודד עליו לא נגע בו אלא האהיל עליו לבד" (רבנו בחיי).¹⁰ גם תירוץ זה לא מתקבל על ידי רדב"ז מכמה סיבות:

א. לפי חז"ל, הילד היה הנביא יונה בן אמת, "כי יונה נביא ה' בן נכרית היה?"¹¹

ב. "איך אפשר שיתגורר הנביא אצל נכרית?"

ג. "וכי בשביל עכו"ם היה נעשה נס כזה?"

(4) "הוראת שעה הייתה כדי שיתקדש שם שמים על ידו", כמו הקרבת קרבנות בהר הכרמל על ידי אליהו בזמן שאיסור הבמות היה בתוקפו.

(5) "מת מצוה שאין לו קוברים היה והטומאה דחוייה היא אצלו". אבל תירוץ זה לא מתקבל על הדעת: ההיתר של מת מצווה הוא שלכוהן מותר להיטמא כדי לקבור מת נטוש, ולא כדי להחיותו. חוץ מזה הילד לא היה בגדר מת נטוש כלל.

(6) "לפי דעת חכמי הנסותרות לא קשיא כלל כי האומר 'פנחס זה אליהו' שורש נשמתו של פנחס וכשאמרו לו ולא כהן הוא מר לא רצה לגלות הסוד". במילים אחרות אין לקחת את האגדה המזהה את אליהו הנביא עם פנחס, כמשמעה. היא רק מציינת שקיים דמיון עקרוני בין אופיו של פנחס לזה של אליהו. אלא שהסבר זה אינו הולם את מה שסופר בגמרא בעניין נוכחותו של אליהו בבית הקברות.

(7) "אותו תינוק משיח בן יוסף היה... ואם כן קברי צדיקים אינם מטמאים".¹² דעה זו לא התקבלה להלכה. מלבד זה היה מדובר בילד שטרם התברר שהיה צדיק.

כמובן, ניתן לפתור בפשטות בעיה זו על ידי העיקרון "אין משיבים על הדרש". זיהוי זה בין פנחס לאליהו הוא דבר אגדה, ולא מן הראוי להקשות עליה שאלות הלכתיות.¹³

⁶ על פי הנאמר בבבלי יבמות ס ע"ב; סא ע"א.

⁷ הלכות אבל ג, ג.

⁸ תוספות בבא מציעא קיד ע"ב, ד"ה אמר ליה לאו כהן.

⁹ שו"ת רדב"ז חלק ו סימן ב אלפים רג; וראו שיטה מקובצת על בבא מציעא קיד ע"ב; מורה הנבוכים א, מב, שם הרמב"ם מביא דעה זו בלי להזדהות אתה.

¹⁰ שם.

¹¹ על פי מדרש תהלים (בוכר) מזמור כ"ו: "אבל בן צרפת האלמנה, הוא יונה בן אמת".

¹² ציץ אליעזר חלק כב סימן עו, בשם "ערוך לנר" על בבא מציעא קיד ע"ב. וראו יל"ש משלי רמז תקמ"ד; תוספות כתובות קג ע"ב; זוהר וישלח קסח ע"א.

¹³ כך כתב הרמב"ם: "אין מקשיין בהגדה" (מורה הנבוכים, פתיחה), וראו תשובות הרמב"ם, תנח, וכן תשובות הגאונים (ערוך אברהם אליהו הרכבי), ברלין תרמ"ז, סימן שנג, עמ' 179.

פינחס לא זכה לאריכות ימים מופלגת

אף כי המעשה מופיע בסוף ספר שופטים (פרקים יט-כא), הרי התנא בעל "סדר עולם" קובע את זמן המאורעות לראשית ימי השופטים, וביתר דיוק – בשמונה שנות השעבוד של כושן רשעתיים מלך ארם נהריים, בתקופת-הביניים שבין מות הזקנים שהאריכו ימים אחרי יהושע לשופט הראשון שלאחריו, עתניאל בן קנז.¹⁴ זהו הזמן שפינחס בן אלעזר הנזכר בסיפור עדיין היה חי. הדבר נתמך על ידי אופן סידורו של ספר שופטים: הוא מרכז בתחילתו את סיפורי השופטים ומלחמות ישראל, ולקראת סופו יש ריכוז של סיפורים פנים-ישראליים שהתרחשו במהלך תקופת השופטים אך לא בהקשר של שופט מסוים, ובהם סיפור פילגש בגבעה.¹⁵

ד"ר אלכסנדר קליין
המחלקה למתמטיקה

¹⁴ סדר עולם רבה השלם, בעריכת מ"י וויינשטאק, חלק ב, ירושלים 1965, פרק יב.

¹⁵ לפי סדר עולם שני האירועים – פסל מיכה ופילגש בגבעה – התרחשו בתקופת מלכותו של כושן רשעתיים, סמוך למות יהושע.